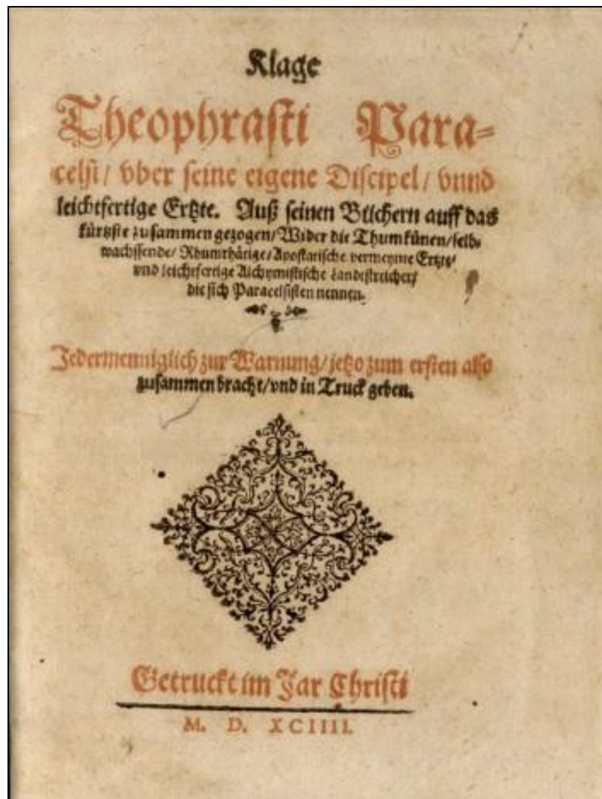

ANONYMUS

KLAGE THEOPHRASTI PARACELSI, UBER SEINE EIGENE DISCIPEL, UNND LEICHTFERTIGE ERTZTE, ETC.

KLACHT VAN THEOPHRASTUS PARACELSUS OVER ZIJN EIGEN LEERLINGEN EN LICHTVAARDIGE ARTSEN, ETC.

1 5 9 4

vertaling:

Ruud Muschter
∴

Groningen

muschter@home.nl
www.archive.org

14 december 2017
titel gecorrigeerd op 2 oktober 2018

INHOUDSOPGAVE

BRONVERMELDING

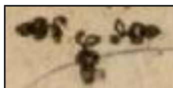
http://digitale.bibliothek.uni-halle.de/urn/urn:nbn:de:gbv:3:1-30211

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt, Halle

1650

HET OMSLAG

Klacht
van Theophrastus Para-
celsus over zijn eigen leerlingen en
lichtvaardige artsen. Uit zijn boeken zo
kort mogelijk samengevat, tegen de aanmatigende[1], on-
vervalste[2], pralerige[3], afvallige, vermeende artsen
en lichtvaardige alchemistische landlopers
die zich Paracelsisten noemen.

Voor iedereen ter waarschuwing, thans voor het eerst aldus
samengesteld en in druk gegeven.

Gedrukt in het jaar van Christus

1594.

[1] "Thumkünen".
[2] "Selbwachssende".
[3] "Rhumrhätige".

INLEIDING VAN DE VERTALER

De anonieme auteur van dit werk citeert Paracelsus vrijwel overal zonder aanhalingstekens te gebruiken. Op bepaalde plekken doet hij dat echter wel, zonder dat steeds duidelijk is waar zijn keuze op berust. Daardoor kan niet altijd goed worden onderscheiden wie van beiden aan het woord is. De plaatsing van de aanhalingstekens wordt hier en daar bovendien onderbroken vanwege een aantekening in de kantlijn. In de vertaling heb ik de aanhalingstekens zoveel mogelijk daar geplaatst waar ze ook in het origineel stonden, hetgeen op zich een vreemd leesbeeld oplevert, echter overeenkomstig het origineel.

Paracelsus is berucht om de vele nieuwe termen die hij ontwierp. Daarbij wordt doorgaans als richtlijn het werk van Karl-Heinz Weimann (1922-2006) aangehouden, betreffende de Duitse medische terminologie, te weten: ‘Die deutsche medizinische Fachsprache des Paracelsus’ (Berlijn, 1951).

Dat zal ons echter niet helpen bij het ontrafelen van deze tekst. Grammaticaal is het werk namelijk zeer gebrekkig. De zinsbouw loopt vrijwel overal mank, zinsdelen sluiten niet op elkaar aan, en soms is niet te zien wat het onderwerp is. Zinnen stoppen willekeurig en gaan dan als een nieuwe zin met een hoofdletter verder. Op tal van plaatsen heb ik moeten vermelden: ‘onduidelijk’.

De term ‘Artzney’ wordt door Paracelsus veelvuldig gebruikt. Ik heb vertaald met ‘artsenij’, waarmee zowel de geneesmiddelen als de geneeskunde bedoeld is.

Het werk bevat zeer veel aantekeningen van de auteur in de kantlijn. Het is ondoenlijk om ze in deze vertaling op dezelfde wijze op te nemen. Ik vermeld ze daarom als voetnoot, met de

aanhef: ‘Aut.:’. De voetnootcodering is dan telkens zo veel mogelijk geplaatst ter hoogte van waar de oorspronkelijke kantlijntekst tegenover de hoofdtekst begon. Deze kantlijnteksten zijn overigens niet meer dan een korte opsomming van wat er in de bewuste paragraaf staat.

Zonder de genoemde aanhef ‘Aut.’, betreft het voetnoten van mijzelf.

Ruud Muschter

DE TEKST

Klacht
van Theophrastus Paracelsus, over zijn eigen
leerlingen en onvervalste, vermeen-
de artsen.

Theophrastus Paracelsus zegt in het 4e deel van het
10e boek van de ‘Grote Wondartsenij’, dat door
Adam von Bodenstein, in folio, te Straatsburg anno
1544 is uitgegeven, aldus:

Lange tijd geleden berustte de artsenij bij de redelijke[4], dappere, serieuze lieden, en werd die ook dapper en serieus aangehouden. Doch zoals het gaat met alle dingen: hoe verder ze van de bron zijn, des te meer ze versimpeld worden[5], hetgeen in dit proces ook geschied is. Alles wat het lichtvaardige volk zich daaromtrent verstout, van monniken en Joden, wat er ook voor dapperheid in zulke lieden is, mag iedereen vaststellen.

Uit het serieuze van de artsenij is een hovaardigheid geworden. Niet alleen in kleding, doch ook in de weerspiegeling der boeken, zoals de artsenij laat zien. Daarom wete iedereen zich gewaarschuwd[6] dat hij dat begrijpe - voor zover hij dat kan volbrengen en op zijn artsenij en vaardigheid vertrouwt - en tot een betere basis steeds elk uur en iedere dag leert werken, want hier geldt geen overreden.

In[7] het 1e deel van deze ‘Grote Wondartsenij’ zegt hij: Een arts moet waarachtig, ernstig en dapper zijn in zijn spreken. Niet lichtvaardig spreken, en dat zo mogelijk en qua karakter gelijkmatig is.

4 Aut.: Fol. 382. NB.
5 Aut.: Artsenij [onleesbaar] vervalst.
6 Aut.: Aard van een ware arts.
7 Aut.: Fol. 11. [?, slecht leesbaar]

En in het 1e deel zegt hij verder, ter afronding van het 1e traktaat[8]:

De artsenij heeft verstandige mensen nodig, om te werken en niet om te zwetsen.[9]

Ik kan goed begrijpen dat iedereen over God wil spreken. Het is echter niet aan iedereen bevolen. De bestelden[10] moeten in de wijngaard werken. Doch waar zij het wilde zwijn de omheining kapot laten breken en ieder wild dier in de wijngaard laten lopen, om die om te woelen te vertrappen; als er moedwil bij komt, dan betekent dat het einde. Ik hoop dan ook, dat iedereen in de stal zal komen waarin hij thuishoort, en daarin het werk verricht dat hem bevolen is.

“Tevens geldt evenzeer dat er thans een groot aantal[11] artsen is, doch weinig beproefden, want er is geen zwijn, of het is wel de wijngaard in gelopen en heeft in deze artsenij rondgewoeld; als de afvalligen die allen hun leven lang vraatzuchtig, gierig, hoerig en lui zijn geweest, opdat zij daaraan konden bijdragen doordat zij de artsenij hebben aangenomen, behalve de basis.” Namelijk, dat na de vermeende eerste regel en kunsten, noch kunst, noch bewezenverklaring, noch waarheid nodig zijn, doch zwetsen en raaskallen zoals het gaat. Dus draag het allemaal uit, dat de grijsaard veel geld heeft. En ook de koopman, die men moet strelen.

“Zo is de artsenij een akker geweest, van al diegenen die verlangd hebben om zich met oneer te onderhouden.”[12]

Zo zijn ook niet alleen dergelijke afvalligen ingereten, doch ook zoveel lichtvaardig volk, dat een vroom iemand zich zou moeten schamen om daaronder geteld te worden, zoals beulen, hondenmeppers en ander lichtvaardig smerig volk, dat zich niet met eer heeft mogen onderhouden. Aangezien God echter de

---

[8] Aut.: Fol. 30.
[9] Aut.: NB.
[10] Aut.: Geroepenen, bestelden moeten artsenijen.
[11] Aut.: Afvalligen en zwijnengewoel, artsenijen niet.
[12] Aut.: NB.

arts[13] geschapen heeft, en de zieken een arts nodig hebben, zo moet goed worden bedacht, dat hoewel zulk onnut volk de pracht[14] voert, er ook een einde aan zal komen. De “profeten kunnen niet onbevlekt blijven, want er moeten valse profeten[15] naast hen staan. Ook de apostelen moeten valse apostelen laten blijven. Hoe kan dan de arts niet met hen dulden dat er valse artsen naast hen staan. Want de valse zieken zoeken hun arts; de ware de ware. Aldus voegt God hen tezamen die tezamen behoren. Daarom moeten goed en kwaad met elkander leven, hoewel toch nimmer een koren zonder de ratten gegroeid is, en men het aldus moet laten geschieden. En hoewel ik van ganser harte en mij dag en nacht zou inspannen, opdat ieder mens zo zou zijn als ik hem onder de besten zou wensen: wanneer het God niet past en Hij niets hoeft, dan geschiedt het nimmermeer. Daarom zal iemand zo worden als voor hem bestemd is. Eenieder ontvangt, doch niet iedereen komt tot zaligheid, dat wil zeggen, tot nut voor de naaste. Dat is een groot ding dat een arts moet overdenken, zoals Christus zegt: Niemand[16] komt tot Mij, tenzij Mijn hemelse Vader hem tot Mij aantrekt. Met de artsenij wordt ook iedereen aangetrokken naar waar hij behoort. De ene naar de waren, de andere naar het verderf.”

In het 5e deel van de bovenvermelde ‘Grote Wondartsenij’ zegt hij verder[17]: Van wat ik uit trouwe dienst aan mijn knechten onverdiend heb verstrekt en geopenbaard, hebben zij gemeend dat mijn heimelijkheid[18] door hen aan iedereen openbaar kan worden gemaakt. Ook hebben zij al mijn geheimen. Daar zij nu gezien hebben dat ik hierdoor diverse talen, kunsten, professies en anderszins zou willen - en ook kan - omstoten, hebben zij zich toegerust en hun toezegging jegens

---

[13] Aut.: Syrach, [onleesbaar]. Mattheüs, 9.
[14] Aut.: NB.
[15] Aut.: Valse apostelen, valse artsen moeten er zijn.
[16] Aut.: Johannes, [onleesbaar].
[17] Aut.: Fol. 407.
[18] Lees: ‘vertrouwelijkheid’, ‘het verborgene’.

mij laten varen, hetgeen niet met een eerlijk gemoed is geschied. Zich ervoor schamend dat zij ontmaskerd[19] worden omdat zij niet méér weten dan hetgeen zij van mij hebben, zijn zij de trouw vergeten. Van hetgeen zij uit mijn kunsten gewonnen hebben, hebben zij zich eer willen verschaffen; mij verloochend; en verloochende scribenten aangetrokken, in hun hart met de zekerheid dat ik de ware scribent van hun kunsten ben, aan wie zij hun eer, hun kunst, hun rijkdom, hun waarheid en hun lof van de zieken hebben. Zij verwerpen degene die ik ben. En de schandelijke en lasterlijke scribenten die zij voor oneerlijk houden, leugenachtig in de theorie en praktijk, hebben zij uitgeworpen, opdat zij mij ten zeerste kunnen beledigen. Doch ik zwijg stil, tot de bedriegerij openbaar wordt en wie auteur is of niet. Daarom wil ik hun omverwerping afwachten, totdat zij zichzelf zullen treffen, want wanneer ik strijd met degenen die mijn wapens gebruiken, kan iedereen bedenken met welk voordeel dat zal geschieden.

En verder op dezelfde plek[20]: Zij werpen het zo door elkander en weten bij God niet eens over de graad[21] te spreken, zoals de scribenten het verlaten hebben.[22] De oorzaak is[23], dat de ene op een dag schoolmeester is geweest, de ander een conventor[24], de derde een corrector en er is meer van dergelijk “vertwijfeld volk door elkander. Hetgeen zij in de artsenij gezocht hebben, is goed te weten, namelijk niets anders dan luiheid, de gulden van

---

[19] “geziegen”.

[20] Aut.: Fol. 408. Theophrastus verwerpt niet geheel en al de oude scribenten.

[21] Kennelijk een verwijzing naar de klassieke indelingen van warmte, koude, et cetera.

[22] Onduidelijk.

[23] “(...) verlassen haben / dann Ursach / Einer (...)”. Onduidelijk.

[24] Iemand die regels maakt die hem uitkomen. Ligt dicht bij ‘opportunist’.

de gang[25], de pracht op straat, en de maat in het spreken, 's morgens nuchter in het urinaal."

En ook[26]: Mij zijn in mijn dagen menigerlei ziekten voorgelegd, en menigerlei ben ik tegengekomen waarin ik voorwaar treffend naar de leer der oude scribenten heb gehandeld en toch weinig ermede kunnen bereiken. Vervolgens werd ik gedwongen om hier en daar van alles aan te nemen en te beproeven, en de kwestie af te wegen zoals ik die aangeleverd kreeg. Daarin heb ik van alles aangetroffen vanuit ervaring en experimenten, zodat ik aanvankelijk zelf mij begon af te vragen welk experiment er met de lof vandoor ging. Thans hebben mijn knechten die hier en daar de artsenij behartigen, heimelijk opgepakt[27] dat ik mijzelf als niets, doch hen als groots heb geacht. Ik erken, dat ik niets was, doch zij niet. Vervolgens hebben zij grote bedriegerij met onervaren kunsten nodig gehad, en op mij gewezen, dat bij mij alles verworpen werd. Zij hebben dikwijls van mij gezien dat ik behoorlijke en moeilijke dingen heb genezen, en hoe ik ze genezen heb. Aldus hebben zij vermeend in alle dingen te zien dat het een behoorlijk grote bedriegerij is; zijn zij op zulk een ervarenheid van mij weggetrokken; en van meet af aan op zulk een kunst doctoren geworden, meesters en dergelijke. "Of zij iets halen uit zulk een bedriegerij, leg ik bij hen neer, niet bij mij. Want verscheidenen zijn schoolmeester geweest, hebben zich tegen mij opgeworpen[28], vriendelijker dan de hongerige hondjes[29] betoond, daar zij drie, vier bijzondere proeven hebben gezien, en de recepten, et cetera, door hun handen zijn gegaan, ijverig door hen afge-

---

25 Mogelijk worden bedoeld de inkomsten van de visites aan de patiënten.

26 Aut.: Fol. 433.

27 "auffgekaubet". Mogelijk is bedoeld "aufgeklaubt."

28 "zugeschlagen".

29 Aut.: Theophrastus' leerlingen. Paracelsisten zijn vriendelijker dan hongerige hondjes.

schreven, en daarna door mij uitgesmeerd[30]. En de reden van zulk een wegtrekken is gemakkelijk vast te stellen, of hoe eerlijk het is.” Ook hebben barbiers, baders en soortgelijke anderen mij gediend, die ik samen met anderen voorwaar tegen grote kosten heb onderhouden en getrouwelijk vertrouwd; die zodra zij steekpleisters[31], et cetera, verkregen hebben, heimelijk en verborgen uit dienst zijn gegaan (zoals het de wijze van doen van de afvalligen is); de lof hunzelf hebben toebedeeld; van mij zijn weggehold en niet weggelopen; en zich op een bijzondere kunst beroemd, hoewel zij van mij diverse kunsten hebben gestolen en onverdiend hebben afgenomen. Eenieder wil ik toch in het bijzonder verzocht hebben[32], niet zoveel geloof hen te stellen. “Want waar er bij de kunsten geen ervarenheid is, zijn zij op die plek gans dood. Alsdan worden die, welke bij mijn knechten gemeenlijk merendeels dood zijn, worden dan zonder begrip gebruikt.”

Niet dat ik al mijn dienaren bedoel. Die, welke ik niet bedoel, betitel ik als ervarenen. En die welke ik bedoel, hen gedenk ik weinig. Ik heb diverse boeken geschreven om mijn secretaris te eren: doctor Cornelis, alsook doctor Petrus, doctor Andreas, doctor Ursino, licentiatus[33] Pangratius, en meester Raphaël. Diegenen dan ook, die ik in de bedriegerij aantref en zogenaamd van mij afstammen, wil ik daarmede gecorrigeerd weten, opdat zij zich bedenken en de reden waarom zij mij ontlopen zijn, spoedig leren en “ervaren, en dat ik trouwhartig de intentie heb om andere lieden daarmede niet te vergiftigen, zoals hun ascendanten inhouden; en niet de foutieve conjunctie van de aardse planeten, Saturnus en de maan, vermengd met schorpioenachtige vergiften te steken, die niets anders dan het mijne

---

[30] “abgeschlichen”. Wellicht wordt geduid op “ausschleichen”. Ook kan ‘doseren’ bedoeld zijn.
[31] Bedoeld voor een verwonding door een puntig voorwerp.
[32] Aut.: NB.
[33] Term voor een bevoegdheid.

weten, gebruiken en kunnen.[34] Ik ben echter bezorgd, dat deze bedriegers de vaders van alle bedriegers blijven, zoals ze bij de bacchanten[35] en bij de barbiers[36] gewoond hebben.”

Verder zegt hij in dit boek[37]: Ik ben bezorgd, als hard de regen aankomt om het vernis van de dwazen af te wassen; als hard en nog veel harder zal het ook op mij aankomen om zulks voor elkander te brengen.

En in het 4e deel[38]: Het grootste wat mij verdriet doet onder jullie experimentatoren, is wel, dat gij zo geheel met één zadel alle paarden wenst te berijden. Wanneer men een Frankische ruiter tegenkomt, zegt men dat het een boerenknol is, et cetera.

En in het 5 deel[39]: Het ligt niet aan een recept, doch aan de oefening van de arts dat hij het zelf vaststelt, en niet voor alle zieken één lied zingt.

In het 1e deel zegt hij[40]: Zij schaven met één schaaf alle soorten hout.

En in het 4e deel van het 10e boek[41]: In de experimenten worden noch theorieën, noch andere argumenten beschouwd, doch ze willen gehouden zijn aan hetgeen ze zelf uitdrukken. Daarom manen wij iedereen die ze leest, niet te handelen tegen de kunst der experimenten, want vanuit hun eigen potentie kan men ze zonder uitwerking navolgen. Want ieder experiment[42] is als een wapen dat naar de aard van zijn kracht gebruikt moet worden, zoals een spies om te steken, een kolf om te slaan, en dat geldt ook de experimenten. En zoals een kolf om te steken

---

[34] Aut.: NB.

[35] “Bachantriis”. Is ook een term voor aankomende studenten, drinkebroers of opscheppers.

[36] “Schergaden”.

[37] Aut.: Fol. 497.

[38] Aut.: Fol. 312. NB. Met één zadel alle paarden berijden.

[39] Aut.: Fol. 422. Voor alle zieken één lied zingen.

[40] Aut.: Fol. 18. Met één schaaf alle soorten hout schaven.

[41] Aut.: Fol. 378, 379, 380, 381.

[42] Aut.: De eigenschap van de experimenten.

niets kan uitrichten, of een spies om te houwen, net zomin kunnen de experimenten vanuit hun aard en wezen veranderd worden. Daarom is het het hoogste, dat men ieder experiment in dergelijke krachten zelf onderkent, en in welke gedaante het gebruikt moet worden. Experimenten toepassen, vereist een ervaren man die zeker is van de steek en slag. Dat wil zeggen, dat hij ze moge gebruiken en beheersen naar gelang hun aard is. Wanneer ieder experiment aanbevolen wordt aan een onervaren, ongeoefende arts, is het als een artsenij of als een ongeletterde in de neerval of in het bedrog. Zoals nu de experimenten op zich niets nodig hebben, noch hebben te corrigeren, noch te scheiden, doch alleen hun ervarenheid en welgeoefende geschiedenis, aangezien de ziekte op zich bij de arts ingeprent moet zijn opdat hij wete met welk experiment hij "deze moet verslaan, net als een beeldhouwer, die allerlei gereedschap moet hebben voordat hij zijn kunst uitbreidt, zo is het ook hier, waar hij vol kunst is en weet, wat hij van het hout moet of behoort weg te doen, en waarmede; dus ook waarmede de arts moet handelen en geoefend moet zijn. Ik heb vele malen tegen de experimenten geageerd. Hoewel ik er daarna massaal in" val, houden mij de oorzaken bezig dat zo menigeen met drie experimenten, twee of vier te Ferrara of Parijs doctor werd. Voor de andere oorzaak verlaten zulke artsen zich op hun experimenten en houden zich eraan alsof "[43] het God is.[44] En zij willen noch meer studeren, noch leren, waaraan voor hen en de zieken groot nadeel ontspringt. De derde oorzaak: Iemand die een experiment kan doen, zoals bij koortsen, die let verder niet meer op datgene waarop hij moet letten. En wanneer hij een slecht advies krijgt, dat de schuld van zijn experiment en onwetendheid is, dan ziet hij er nog niet van af en overweegt hij niet, dat men niet genoeg kan experimenteren. Wanneer nu

---

[43] In het origineel staan hier dubbele aanhalingstekens, die in de daaropvolgende regels niet herhaald worden, en verderop weer opdoemen.
[44] Aut.: NB.

experimenten zodanig gebruikt moeten worden, wie zou dan degene zijn aan wie[45] zulke artsen bevalt? Hoe goed en edel de experimenten ook zijn, dan nog worden ze geschonden door de onwetendheid van hun arts. De aard van zulke artsen zit ook vol geüit[46] en geroep. Want moet drek anders doen dan stinken? Hierbij beken ik, dat ik aan zulke artsen een grote capaciteit[47] toeken om het volk te belazeren, en zij nemen lukraak uit de discipline en alle theorieën en grondslagen die een arts toekomen: daarom kan ik het nog niet laten. "Daarbij hoop ik dat het uur komt, dat zulke boeven uit het koren worden gedorst en in het vuur geworpen." Het verheugt mij, dat het er niet aan zal ontbreken dat sommigen goede raad aannemen. Daarom zou het jammer zijn, dat er iets achter zou blijven vanwege zulke zuigelingen.[48] En hoewel zij velen zullen verderven, doden, et cetera, hoewel zij te kort gestuurd worden, hoe kan het andere deel van hen het ontgelden?[49] De experimenten willen niet lijden dat men ze naar grote, subtiele kunst leidt, zoals naar de vijfde hemel[50], of naar andere spagyrische kunsten. Ze zijn in zichzelf volmaakt en koken als een worst die uit de grill komt. Zij willen ook geen zeer begripvolle man hebben. Noch uit het leger, noch uit de raden. Ook letten zij noch op de jeugd, noch op de ouderdom en willen ook noch door de Griekse, Hebreeuwse, Arabische en Chaldeeën verslagen[51] zijn. Zij verheugen zich ook niet, dat zij in de hand van de verdorven

---

[45] Aut.: NB. Aard van de lichtvaardige artsen, als een drek die stinkt. Paracelsus' profetie over zijn discipelen.
[46] "viel jactierens".
[47] "ein grose förderung gibe". Onduidelijk.
[48] "Leckern".
[49] "Wiewol denselben zu kurtz geschicht / Wie kan der ander Theil derer entgelten?" Onduidelijk.
[50] "quintum Coelum". Onduidelijk.
[51] "(...) weder (...) ungepochet seyn". Mogelijk wordt bedoeld: 'verslagen'. De auteur gebruikt hier overigens een dubbele negatie, hetgeen vaak te zien is in dit soort oude Duitse werken.

schoolmeester zijn, of van “de breed belezene waarin geen begrip van de artsenij is, want lezen heeft een arts nooit gedaan. De praktijk evenwel maakt een” arts, want ieder lezen is een kruk[52] der praktijk en een pennenstreek. Mij zal verder geschieden alsook voorheen. “Ik heb bij Duitsers en Welschen ook veel vertwijfelde lieden arts gemaakt, en ook vele uit de zeer luie lieden. God geve eenieder genade naar de mate dat zijn getrouwe” hart het met de zieken meent. Zoals ik overal mondeling geleerd heb, heb ik mijn school zonder bedriegerij niet kunnen behouden. Het zal dus ook hierin met deze praktijken geschieden. Velen zullen zich erop verlaten en zonder ervarenheid naar de tekst arts worden. Zij zullen niet letten op hetgeen ik in de tekst schrijf. De artsenij doet datgene wat veel aan de samenvoeging “ligt. Dat wil zeggen, aan de artsenij en aan de ziekte.[53] Ik maan eenieder die mijn geschriften wil aannemen, dat er niets valt te beginnen zonder ervarenheid en beoefende praktijk.[54] Want hetgeen ik schrijf, is gesteld en geordend voor de ervaren artsen, waarmede ik de moedwil van de andere zuigelingen vóór meen te zijn; helpe zoveel als het helpe. Die van mij geleerd hebben, of verder zullen leren, mondeling of door geschriften, wil ik tot besluit meegeven, dat zij nog jaar en dag moeten hebben voordat zij zeker zijn om de hakbijl[55] te gebruiken. Doch er zijn velen die daarvan, voordat ik zelfs maar de mond dichtdoe, meer kunnen dan ik, en aldus zonder te proberen en zonder ervarenheid over mij en tegen mij schrijven, vliegen, et cetera. Want wanneer ik denk aan drie van mijn leerlingen, die aan al hun geschriften en dergelijk vertwijfeld waren, en de werken vanwege Galenus, Hippocrates, Rhazis, Savonarola, Montegnanus, Avicenna, en Azararius[56], niet kenden, of zich op enigerlei wijze met de artsenij wilden

[52] “Schemel”.
[53] Aut.: NB.
[54] Aut.: Luister hier gij verlopen en lichtvaardige artsen.
[55] “Zimmer Axt”.
[56] ‘Azarius’?

behelpen, en door mij in de basis van de artsenij onderwezen zijn, en voordat de pan was afgekoeld, zij noch mij, noch de genoemde schrijvers meer[57] nodig hadden, en zij datgene wat ik met zorg voor zieken gebruikte, met lichte vleugels neer droegen in de ruggengraat, de een na de ander; en wanneer ik bedenk, dat zo snel deze drie zuigelingen onderweg op bedriegerij gericht waren, en mij, als hun voorloper", afzegden, wat zouden dan wel niet diegenen doen, die ook huns gelijken zijn, of zij nu uit München komen, Joden of hondenslagers, die zich met mijn geschriften willen behelpen, en op diverse dwalingen gericht zullen zijn.

"Hoe kan ik echter dergelijke zuigelingen weren[58], of hoe kan ik hen erkennen[59], of hoe kan ik hen afzonderen van de vromen, die welken mij als knechten of als leerlingen gediend hebben, de derde boven de beiden[60], wanneer zij slecht geadviseerd zijn. Men mocht zes maal twijfelen aan de weinigen, geen een laat zich adviseren."[61]

Doch gij artsen in het gemeen, mocht gij zich aan mij ergeren en het slecht opnemen dat ik de kunst der artsenij, voor zover in de kwestie in mij is, zeer luid aan den dag leg, en dat ik een deel dat ik geërfd heb, verzwegen mocht hebben; of wellicht, wat mij de ervaring in de dagelijkse oefening geopenbaard heeft, of "sommigen niets toerekenen,[62] verneem dan mijn antwoord: Wanneer ik uw advies zou volgen, wat zou ik dan anders bevestigen, dan de nijd en hebzucht? Mijn gehele mening is, dat de kunst bij de milden is, en voor de geldzuchtigen geheel verborgen. Doch beiden moeten eruit. Mij dunkt dat het goed zou zijn wanneer ieder mens zeer ervaren zou zijn in de artsenij, opdat de hebzucht en pracht der artsenij zou uitdoven, en de

---

57 Aut.: NB.
58 Aut.: NB.
59 "erkennen". Ook: 'onderkennen'.
60 "der dritte uber die beyde". Onduidelijk.
61 "es geriehte keiner nicht." Onduidelijk.
62 "oder ettlichen nichts zustellen." Onduidelijk.

pompeuze artsen niet langer kunnen verleiden. Want aangezien de artsenij wegens het gewin geleerd wordt, is het niet mogelijk om zonder belazerij te zijn. Het is ook een groot argument tegen het beroep der artsenij, dat die op belazeren bedacht is en door belazerij in stand wordt gehouden, want ze streeft haar eigen nut na. Daarom verwacht ik van niemand dank, want uit mijn artsenij zullen twee sekten ontstaan."[63]

De ene zal belazerij nodig hebben. Deze is niet van het gebloed dat die God of mij zal danken; eerder vervloeken waar ze maar wil.

De andere, die goed terechtkomt, zal uit vreugde het bedanken vergeten. "En bovendien weet iedereen, dat hoe groter de dienst is, des te groter de ondankbaarheid, en vooral in de artsenij is ondankbaarheid het algemeenste wat doorloopt. En niet alleen ondankbaarheid, doch ook hoe" meer de een de ander onderricht, des te meer hij hem vervolgens schendt. Want wanneer ik bedenk, dat ik de vorenvermelde zuigelingen, die ik opgevoed en gevoed heb, daarin gespijsd en gelaafd, voorbewerkt en het hun ingegoten heb als de wijn in het vat; en dat ik - zoals ik met zware zorgen ervaren heb - heb aangeduid en zonder scrupules onderwezen hoe het stond met de drievoudigheid van Galenus[64]; en zij mij begonnen te schenden en tegen mij tekeer begonnen te gaan; die van mij, als hun professor, nimmer hadden leren schenden, en die mij honderdvoudig belasterd hebben alsof Galenus aanwezig was: wanneer zij de kunst van Galenus op zich nemen, waaraan veel ontbreekt, wat zal er dan door zulke zuigelingen en huns gelijken onaangetast blijven?

---

[63] Aut.: Twee sekten uit Theophrastus' artsenij.

[64] "so ausz den dreyen von stund an der Galenus ward". Onduidelijk. Wellicht duidt Paracelsus op het onderwijzen (en tegelijkertijd verwerpen?) van de drievoudige bloedsomloop die door Galenus verondersteld werd.

"Hierop verzoek ik u artsen allen, getrouwe en ontrouwe[65], die zich vanuit mijn praktijken[66] willen onderhouden of daarin hun toevlucht nemen, of een afgang van hun kunsten daarin willen vestigen, niet te vluchten voor het schrijfgerei[67]. Dat wil zeggen, zonder goede scholing[68] niets aan te nemen, en vol te zijn van oefening en toepassing." Want wat heeft een goede kunst nu voor zin, die geen oefening en toepassing heeft. Bij dit alles moet nog dagelijks worden gelet op hetgeen waarmede gij overal geconfronteerd wordt; let op hetgeen ge in de experimenten zelf ervaart; zie of hetgeen ik daarin ben tegengekomen,

„ ſelbſt erfahren / was mir dorin begegnet iſt / obs euch auch ge-
„ ſchehe/gewarnet zu ſeyn / Aber ich verſihe mich wol / daß der
„ mehrertheil auff die ander ſeite fallen wirdt / dem Geldt zuſtel-
„ len/vnd mein Artzney vnd Experimenten jnen zu einem Kerder

ook door u wordt gezien; en wees gewaarschuwd. Doch ik voorzie wel, dat het merendeel naar de andere kant zal vallen, zich aan geld zal wijden, en mijn artsenij en experimenten hun een onderkin[69] zal maken.[70] Laat iedereen echter bedenken hoe moeilijk het zal worden om het te verantwoorden, wanneer wij rekenschap moeten afleggen voor minder dan dat."

In het 5e deel van dit boek zegt hij[71]: Proberen is geen kunst, doch slechts een gissing, geschiede zo het geschiede, gelukke het zo het gelukke.

En verder maken zij twee gezond en verderven daarentegen veertig.[72] Die twee moeten verantwoorden en genoeg doen voor hetgeen de veertig hebben moeten ontgelden. En het moet een

---

[65] Aut.: Waarschuwing. NB.
[66] Lees: 'werkwijzen'.
[67] "den Federn".
[68] "Schulrecht".
[69] "Kerder", waarmee de vraatzucht wordt aangeduid.
[70] Aut.: NB.
[71] Aut.: Fol. 400. Proberen is een gissing.
[72] Aut.: Fol. 402. Twee gezond maken en veertig verderven.

grotere kunst zijn om twee te behouden en er veertig te verderven, dan veertig te behouden en twee te verderven.

En ik wil iedereen hiermede verzocht hebben, die het niet begrijpt[73], dat hij iets moet begrijpen en het niet uit verachting in de wind werpen, zoals diegenen doen die zich moeten schamen voor hun ervarenheid en slimheid.

Wie evenwel in deze verachting wil volharden, denke aan het grote geweten van de ziel, want van hem zal niets "worden vergeten, noch zal niets zo verborgen zijn, dat het niet openbaar wordt. En uiteindelijk, zo is mijn mening, dat de onervaren artsen gelijk worden aan de pantoffelhelden[74]."

In het 8e boek van dit 5e deel zegt hij[75]: De ervarenheid van de ouden moet meelopen, doch zonder de bedriegerij. Wie die niet weer te scheiden van de waarheid, moet zich niet wijden aan de artsenij, want niet alle scribenten hebben de waarheid geschreven.

Verder zegt hij in het 3e deel van dit 5e boek[76]: Ik heb u voorgehouden hoe iedereen zich verantwoordt[77]: dat hij het beste gedaan heeft. Gij hebt mij ook hierin begrepen, dat diegene niet mag zeggen dat hij het beste gedaan heeft, die over de ziekte niet het beste geweten heeft,[78] en hoe zeer hij zijn best gedaan heeft - naar gelang eenieder bij zijn eed verkrijgen mag - zoveel als hij er maar van heeft begrepen.

"Nu zoekt de zieke niet zijn[79] begrip, doch hij zoekt de kunst der artsenij. En hij[80] begrijpt niet, dat zijn begrip niet genoegzaam is, en meent dat wanneer hij het beste doet, het ook het allerbeste is. Het moeilijke is met deze snelle uitvoering de

---

73 Aut.: Fol. 461.
74 "Pantoffelholtz", 'pantoffelhout'. Kent geen Nederlands equivalent.
75 Aut.: Fol. 509. NB. De ervarenheid der ouden niet te verachten.
76 Aut.: Fol. 443.
77 Aut.: NB.
78 Aut.: Zeggen "het beste doen", is niet genoeg.
79 Lees: dat van de arts.
80 Lees: de arts.

klacht der zieke, want het is een bedriegerij dat iemand zijn best wil doen die het beste niet kent. Daaruit komen de bedriegers voort, over wie ik in het 1e deel melding heb gedaan. Zij die het beste weten, mogen zich erop beroemen het beste te doen, en in hun ongeval zal God hen verontschuldigen, want er zijn velen van hen bij wie het beste niet gedijen wil. Wie kent de wil of het vagevuur van God dan Hij alleen? Want hieruit volgt, dat de ziekte bij hen blijft en dat God hun niet de gezondheid wil toesturen en hun onthoudt hetgeen zij nodig hebben. Zulke zieken zullen hun arts ongedeerd laten. Van hen echter die vanuit de bedriegerij steeds aankondigen dat zij hun best doen, is de ondeugd steeds openlijk aan den dag, en zij doen zichzelf in hun bedriegerij kennen."

Voor het overige, namelijk wat er door iedere arts het beste gedaan kan worden, heb ik mij dit deel voorgenomen, om datgene te vertellen waarmede het gebrokene door de bedriegerij wederom opgericht wordt. Waar ik dat op baseer en wat ik voorheb, merke gij gaandeweg. Namelijk in welke gedaante het bedrog om de zieke te verderven. Vervolgens in welke gedaante de ziekte op zich kan worden onderkend. En ten derde, over de genezing ervan, en dan niet naar het beste wat ik vermag - want in mij is niets -, doch naar het beste wat de artsenij vermag; naar het beste wat in de natuur is; naar het beste als in de natuur van de aarde voor de zieken waarlijk bedoeld is. Aldus pas ik[81] het niet vanuit mijzelf, doch vanuit de natuur toe, waaruit ook ik ben."

Verder zegt hij in het 16e hoofdstuk van dit boek[82]: Dus ook bij het purgeren moet gij niet minder op het verderf letten, want gij purgeert niet zonder zorg, doch met grote zorg neemt gij hierbij hetgeen de substantie oplost. En wanneer daarom het purgeermiddel begint te sproeien als een reiger, moet het goed zijn. Wat er nu in het lichaam is dat zulk een substantie heeft als gij uitdrijft, is niets anders dan dat gij de goede substantie

[81] "setz ichs". Mogelijk is ook bedoeld: 'schrijf ik de artsenij voor'.
[82] Aut.: Fol. 445. Purgeren in acht nemen.

oplost in een waterige aard. Daarna zegt gij, dat het aldus in het lichaam heeft gelegen. Voor u is het net als de zon, die de sneeuw smelt[83]: zo is ook uw purgeren het smelten van vlees en bloed en merg in het lichaam. Zodanig, dat ze door hun natuurlijke gewicht[84] dat zij op de juiste weegschaal dragen, onttrokken worden. Daaruit volgt de ondersteuning van alle ziekten waartoe de mens geneigd is. "Omgekeerd is het zo, dat iets geen purgeermiddel is wanneer het tot nieuwe ziekte in het lichaam leidt, want ze zijn van dezelfde aard. Daarom brengt gij er een nieuwe ziekte in, en maakt ge de ziekten meer dan ze voordien geweest zijn", zoals ge bij Mercurius[85] ziet, die uit zijn grootmachtige koude de zenuwen en aderen verkilt, zodat ze nimmermeer tot de ware warmte kunnen komen. Zo is het ook met bloed en vlees. Uit deze koude volgt bibberen in de ledematen. En niet alleen zichtbaar in de ledematen, doch ook inwendig verborgen bibbert het merg in de botten, het hart in zijn hartzakje, de gal bij de lever, de longen in hun adem, en alles wat er in het lichaam leeft. Daarom moet de grote koude niet anders worden begrepen, dan in vergelijking met een grote winter, van waaruit uw lichaam en gemoed bibbert. Zo zijn er ook in het kwik[86] een verborgen winter, koude en sneeuw. Bemerk nu ook verder in dezen, dat deze koude het ganse inwendige lichaam bedwelmt. Dat wil zeggen, op dezelfde wijze als de winter een hand of een neus, et cetera, bevriest, en ze doet aanvoelen alsof ze slapen, zo doet ook deze koude van het kwik het lichaam in al zijn inwendige gevoeligheden, zodat het ganse lichaam noch natuurlijke dorst, honger, noch spijsvertering, noch uitdrijving kan hebben. Want zoals de vorst aan het lichaam zijn natuurlijke aard ontneemt, zo doet hier ook de aard van het kwik.

[83] Aut.: NB.
[84] Aut.: Hevige purgeerbevordering bij ziekten.
[85] Aut.: Op de wijze van Mercurius.
[86] "im Mercurio".

En in het 4e hoofdstuk van dit 5e deel zegt hij verder[87]: Zo moet ook aangekeken worden tegen de kracht van het hart, waarvan iedere genezing moet uitgaan. Want daardoor worden alle ziekten uitgedreven. Merk daarom hoe tegenstrijdig het is om tegen het hart te handelen.[88] Het hart wil de ziekte uit zich verdrijven, terwijl gij die naar het hart wilt toedrijven. Want het wil alles via een uitdover uitdrijven, terwijl gij het van zijn uitdovers naar het hart trekt, en daar op de plek van het hart een tegenstrijdige uitgang maakt. Terwijl het de aard van het hart is, de uitdovers van zich af te bereiden, en niet bij zichzelf. Aangezien nu de krachten der genezing van het hart uitgaan en uitgedreven moeten worden naar de uiterste plekken[89], om wat voor reden trekt gij het dan naar het hart toe, terwijl gij ziet, dat gij door een purgering al datgene wat daar ligt in het ganse lichaam naar het hart drijft, en het daar dan zijn onnatuurlijke uitgang bereidt. Daaruit volgt, niet dat de ziekte is weggegaan, doch het lichaam, dat niet slechts de ziekte is. Want gij ziet, dat door het purgeren geen kuur heeft plaatsgevonden.[90] Daarom moet het niet voor een kuur worden gehouden. Bovendien wordt, wanneer gij het ongemak[91] uit zijn anatomie trekt en naar het gebied van het hart trekt, een nieuwe ziekte geboren, en is de ware ziekte geen genezing beschoren, doch een uitbreiding naar andere plekken, et cetera.

En verder op hetzelfde blad: Vanaf het hart, en niet naar het hart moet iedere artsenij geneigd zijn, aangezien (zoals gemeld is) iedere artsenij uit het hart gaat, en door de kracht ervan uit het hart moet worden gedreven. Niet alleen vanuit het hart zelf[92], doch ook vanuit zijn omgeving die het gehele lichaam bestrijkt. En wat er verder wordt voorgenomen, geschiedt naar

---

87 Aut.: Fol. 479.
88 Aut.: NB.
89 “locusta”.
90 Aut.: NB.
91 “den Morbum”.
92 “vom Corpus desz Hertzen”.

poliphemische[93] aard, want alle artsenijen staan in het hart en werken door zijn krachten.

In het 1e deel van de ‘Grote Wondartsenij’ zegt hij[94]: “Gij moet weten, dat gij het niet nodig hoeft te hebben om de stoelgang te bevorderen, behalve na drie dagen of iets langer, of wanneer zij[95] benauwdheid aan het hart zouden ondervinden. Gebruik dan aanvankelijk sapjes. Mochten deze evenwel niet helpen, geef dan Indische goudenregen[96] of siroopachtig ingekookte rozensap[97] [98], of dadelvocht[99], of laxerend geel nagelkruid[100] naar algemeen gebruik, niet te beschrijven. Dat[101] diverse dranken gekookt worden, van senetbladeren[102], van Engellutz[103] en degelijke, moet niet vergeten worden. Doch omdat ze algemeen ingezet worden, is het niet nodig ze te beschrijven.

Ge moet geenszins dwingen, of met geweld handelen, et cetera.[104] De natuur heeft namelijk niet zoveel in zich, dat te nopen is. Want wanneer de tijd der kracht komt, wordt het gemakkelijk gebruikt. Wanneer gij echter met geweld handelt, veroorzaakt dat veel toevallen en ander euvel. Wees daarom niet te purgeerderig of te snel[105].”[106]

---

93 Polyphemus was een van de Cyclopen. De verwijzing is onduidelijk.
94 Aut.: 17.
95 “Sie”. Hier zullen patiënten zijn bedoeld.
96 “Cassifistel”. Lees: ‘cassia fistula’, ook wel “Purgier-Kassie’ genoemd, dus een purgeermiddel.
97 “Latwerg”. Het betreft de verzamelterm voor ingekookt siroopachtig vruchtensap.
98 Aut.: NB. Paracelsus verwerpt niet alle middelen der ouden.
99 “Diafinicon”. Vermoedelijk uitwendig toegepast.
100 “Benedicta laxativa”.
101 “Wiewol”.
102 Bladeren van de cassia senna, ook een purgeermiddel.
103 Onduidelijk.
104 Aut.: De natuur moet men niet dwingen.”
105 “gäch”.

En in het 1e hoofdstuk van het 1e deel[107]: Gij moet weten, dat de natuur zich niet laat dwingen[108], noch in een ander wezen drijven. Want haar aard is, dat ge haar moet volgen, en zij u niet. Wanneer gij daarom artsenij brengt die voor haar niet gemakkelijk is, dan bederft ge haar, want zij volgt u niet. Gij moet haar volgen. Dat is de kunst, dat gij van de natuur de gemakkelijke artsenij onderkent. Dan kunt ge snel voortgaan. Een ledemaat die van het lichaam is afgehouwen, moogt ge er nimmermeer aanzetten. Hetgeen er echter af is en er weer aangezet kan worden, kan nooit aan het oude wezen komen zonder gebreken. En ook hetgeen krom geslagen[109] is, kan niet meer recht worden. En hetgeen tot de dood leidt, probeer dat niet in leven te houden. Probeer dus niet het onmogelijke, want dat is bespottelijk. Leer daarom, wanneer iets u openlijk voor ogen staat, dat ge weet wat het vermogen van de natuur is en ook van de kunst, en ga daarin voort, hoewel de handgrepen wellicht niet opgeschreven kunnen worden.

En op dezelfde plek[110] [111]: Gij moet ook de zieke zijn moedwil niet laten, nog dwingen, want dat bederft de goede kunsten en goede werken. Mocht ge door de gehoorzaamheid van de zieke zware zorgen en last van u afwenden, dwing de zieke dan. Het is beter dat hij jammert, dan gij. Want het doet zich vaak voor, dat de zieke gedwongen wordt, en gij zulk een dwang zelf niet als schadelijk onderkent, en het tot grote ergernis dient. Dat brengt u tot spot, dat gij de basis van de kunst niet geweten hebt. Zo is ook de aard van de mens zo verborgen en heimelijk, dat niemand in de mens kan zien waar een dief of moordenaar verborgen ligt, en om een geringe reden

106 Aut.: Niet te purgeerderig zijn.
107 Aut.: Fol. 1. De natuur moet men nooit dwingen.
108 “nötigen”.
109 “(...) lahm gehauwen (...) gerade werden”.
110 Aut.: [onleesbaar] De Di...
111 Aut.: Fol. 2. Men moet de zieke zijn wil niet laten, noch dwingen.

bewogen wordt om tegen u te handelen. Beijver u daarom veel liever tot te veel zorg dan te weinig.[112]

En in het 9e hoofdstuk op die plek[113]: Hoewel de arts zijn beste ijver voorwendt en met de zekere, waarachtige kunst voort vaart en in alle dingen goed verzorgt en behoedt, zodat er ten aanzien van de artsenij geen gebreken gevonden kunnen worden, zo kan de zieke dit alles bederven en de natuur terugwerpen, zodat het voor de zoveelste keer blijkt, dat door de wanorde van de zieke er een lamme[114] wond ontstaat die er anders niet geweest zou zijn. Daarop volgt ook een tuberculose[115], die er eveneens anders niet was gekomen en meer van dit soort toestanden. Wellicht daarmede ook de dood, want zulks kan goed worden bepaald, opdat wordt vastgesteld wie de oorzaak van zulk een verderf is. Want de moedwil van de zieke bestrijdt de aard[116] [117], die nimmermeer goed wordt zoals die eerder geneigd was. Merk zulks op in de onkuisheid en in te veel oefening van het gemoed en het lichaam. Laat de zieken daarom rustig liggen. Zo moet gij het ook doen met spijs en drank, want de overvulling in de zieke maakt de aard onwillig. En wordt hij overladen, dan gaat het in een strijd[118] over, en naar de aard van de strijd woedt die door het ganse lichaam.[119]

En er zijn veel vermeende artsen, die hun mensen hun moedwil laten bedrijven[120] en hen daarbij helpen. Daarbij past een bezem over de rug, omdat zij lichtvaardigheid bedrijven en

---

112 Aut.: Te veel zorg voor de zieke is beter dan te weinig.
113 Aut.: Fol. 16, 17.
114 “ein lame Wund”. Wellicht ook: ‘trage’.
115 “Schwindsucht”.
116 “erzürnet die Natur”. Het onderscheid tussen ‘aard’ en ‘natuur’ is steeds moeilijk te bepalen in dit werk.
117 Aut.: Moedwil der zieke bestrijdt de aard in onkuisheid, beweging van gemoed en lichaam. Spijs en drank.
118 “Zorn”.
119 Aut.: Strijd woedt door het ganse lichaam.
120 Aut.: NB.

geen dag vrijheid hebben voor het kwade. Er horen ernst, ijver en alle zorgen bij. Het uur van de dag doet veel bij zulk een overmoed.[121]

En verder in het 10e hoofdstuk[122]: Zo is het ook niet minder dat de ene mens gezonder is dan de andere; sneller, langzamer; gezelliger en ongezelliger. Daar moet een arts buitengewoon op letten, opdat hij niet verder dan de natuur zelf waagt te gaan, want zoals dit voorbeeld bewijst, weet dit dan ook over de mensen.[123] Het ene stuk hout valt beter te versnijden dan het andere; het ene is knoestiger dan het andere; het ene harder dan het andere; het ene weerspanniger en weerbarstiger zoals men het vastgrijpt. Uiteindelijk wordt echter alles geschaafd. Zo is het ook met allerlei soorten sterren, zoals er dus in dergelijke dingen veel onderscheid is. Weet dat dus ook over de mensen, want wij komen allen uit de aarde en groeien daaruit op, en in haar zit het grove, ruwe, ongepolijste, beschaafd en onbeschaafd, en ook mild. En zoals het in de aarde is, zo gaat het daar ook uit. “Waar van zulk een aard en eigenschap bevonden werd dat ze beschaafd of mild zijn, moet de arts daarom aan die aard toegeven, en beschouwen dat hout van een linde eerder geschaafd wordt dan een verkreukelde den.”

In het 9e hoofdstuk tot slot van het 2e traktaat van het 1e deel, zegt hij[124]: Een arts moet in zijn kunst volmaakt zijn.

En in het voorwoord in het 2e traktaat van het 2e deel[125]: Een arts moet net als een heilige met zijn woorden en werken bestendigen. Want diegene is een heilige, wiens woorden kracht hebben. Aldus is diegene een arts, wiens artsenij kracht heeft.

---

[121] Onduidelijk.

[122] Aut.: Fol. 18.

[123] Aut.: Grote verschillen tussen alle dingen. Aldus ook tussen de lichamen van de mensen.

[124] Aut.: Fol. 6. Een arts moet volmaakt zijn.

[125] Aut.: Fol. 147. Een arts moet in woorden en werken bestendigen.

En in het 1e hoofdstuk aldaar[126]: De artsenij is op gelijke wijze in haar uitvinding als een handwerk, omdat ze allebei uit ervarenheid voortkomen.

En spoedig daarop[127]: Er zijn grote, subtiele kunsten uitgevonden door de ervarenheid die in de natuur omgezet wordt. Namelijk de uitvinding, de kunst van het bewerken van metalen, die een eigenzinnig iemand niet had kunnen uitvinden. Doch het lichaam in de ervaring heeft het geleerd, waarbij velerlei handwerk in de metalen zijn gevonden vanuit de metalen zelf, want de natuur geeft zichzelf aan den dag te kennen. Aangezien nu de artsenij alleen die is, welke op deze natuur gevestigd is geworden, en de natuur zelf de artsenij is[128], zo moet ze ook in de natuur geleerd en gezocht worden, als een voorbeeld.

Uit de klei heeft de pottenbakker zijn oorsprong genomen, om daar vaatwerk en potten uit te maken, en het door vuur voltooid. Dus uit de klei en het vuur heeft de pottenbakker geleerd. Aldus heeft ook de smid door het ijzer en vuur via de hamer geleerd om een bijl te maken. Verder heeft via de bijl en uit het hout de timmerman zijn handwerk geleerd. Zo zijn uit de as en het vuur de glazen ontstaan. Uit de wol en het spinnen de wevers. Uit zilver en vuur de goudsmeden. Uit de bikkel en steen de metselaars, et cetera.

“Aldus worden alle dingen die de natuur moet volbrengen, uit de ervarenheid der natuur uitgevonden. En uit eigen verbeelding hebben de dingen zich niet uitgevonden.”

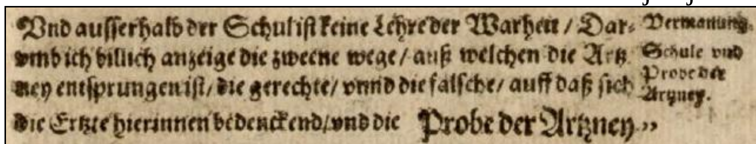
Dat alles toon ik hierom aan, omdat de vreemde, achterlijke[129] sofisten dergelijke ervarenheid achterstellen, en op eigen verbeelding voorschrijven en handelen, waardoor het natuurlijke licht in een vervalsing komt en met een lantaarn bedekt wordt, waardoor veel slechts ontstaat.

---

[126] Aut.: Fol. 149. Artsenij uit ervarenheid.
[127] Aut.: Fol. 150. Ervarenheid een uitvinder in alle handwerken.
[128] Aut.: De natuur is de artsenij.
[129] “eyngefallenen”.

De arts moet en wordt geboren uit de natuur, uit het vuur.[130] Dat wil zeggen, uit de kunst van het vuur. En door het vuur moet hij leren en ervaren “wat de natuur hem toont en geeft. En zoals de smelter door het vuur goud en zilver produceert, zo ook moet de arts door vuur het edele geheim tevoorschijn brengen; de geheimen der natuur, de grote dingen[131] der artsenij, de essenties van ieder wezen, en dan het onreine van het reine scheiden.”

Verder wordt hij ook geboren uit de microkosmos[132], dat wil zeggen, dat hij door het vuur wete wie de mens is, en waaruit hij gevormd en gemaakt is, namelijk uit drie dingen. Dit alles geeft de ervarenheid die aan het vuur ontspringt. Want uit het vuur ervaart en leert de arts wat de mens en de artsenij zijn. En

Vnd ausserhalb der Schul ist keine Lehre der Warheit / Darumb ich billich anzeige die zweene wege / auß welchen die Artzney entsprungen ist / die gerechte / vnnd die falsche / auff daß sich die Ertzte hierinnen bedenckend / vnd die Probe der Artzney ››

Vermanung. Schule vnd Probe der Artzney.

buiten de school is er geen leer der waarheid.[133] Daarom geef ik logischerwijze de twee wegen aan, waaraan de artsenij ontsprongen is, namelijk de ware en de valse, opdat de artsen dit overwegen en de proeve der artsenij” spoedig onderzoeken en deze regenereren, opdat ze gereinigd worde van de oude troep, en het lichaam - dat naar God gevormd is - naar waarheid worde aangepakt; hem zijn toegekende, verstrekte leven niet verkort, doch aangereikt worde.

En in het 13e hoofdstuk van het 1e deel[134]: Ik roem de kunst der alchemie, want deze geeft de heimelijkheid der artsenij, en geeft hulp bij alle vertwijfelde ziekten. Ik loof ook zeer de kunst der artsenij.

---

130 Aut.: De arts wordt geboren uit het vuur.
131 “magnalia”.
132 Aut.: Ervarenheid uit het vuur.
133 Aut.: Vermaning. School en proeve der artsenij.
134 Aut.: Fol. 23. Alchemie geeft de heimelijkheden der artsenij.

Hoe zou ik echter hen loven, die artsen en geen alchemisten[135] zijn? Dat wil zeggen, is de kunst bij de alchemisten, dan begrijpen zij die niet. Is ze bij de artsen, dan kunnen zij die niet. Want zij hebben de heimelijkheid niet in hun handen. Diegene echter moet ik loven, die de natuur kan brengen, opdat die behulpzaam kan zijn, die het goede tevoorschijn zoekt en het slechte wegwerpt; daarenboven ook diegene die erkent wat in haar is, want het mag nu eenmaal niet van elkander gescheiden worden. Het bereiden en weten, dat is de alchemie en de artsenij. Toen deze twee van elkander gescheiden werden, ontstond de versimpeling die een dwaasheid genoemd moet worden onder de alchemisten en artsen, aangezien niemand een basis heeft in datgene waarmede hij omging:

En in het 20e hoofdstuk van het 2e deel[136]: De alchemie toont de ware simplicia[137], grote werken[138], geheimen, mysteriën, deugden, krachten en alles wat nodig is betreffende de genezing. Wat waarom zou het voor een arts nodig zijn, of wat zou het hem van nut zijn, wanneer hij alle oorsprong van de ziekte zou onderkennen, en hij die toch niet kon genezen, noch hulp bewijzen, want daarin ligt de basis en alles wat nodig is.

En in het 5e deel in het 13e hoofdstuk[139]: Hoewel ook de alchemie een bijzondere heimelijkheid heeft, is die toch niet zonder sofisterij[140] hier naartoe gekomen, want er zitten velen in

---

135 Aut.: Alchemisten en artsen zijn verschillend.

136 Aut.: Fol. 144. Alchemie.

137 Eucharius Rötzlin (Roeslin), 1470-1526, vermeldt in zijn ‘Kreuterbuch von natürlichem Nutz und gründelichem Gebrauch der Kreutter, Baum, Gesteud und Früchten’, 1550, dat dit een middel is tegen cholera, slijm en melancholie. Uit andere bronnen blijkt, dat het gaat om het psylliumzaad, ofwel vlooienzaad. Het is nog steeds in gebruik als laxeermiddel, als middel bij ingewandsklachten en als cholesterolverlager.

138 “Magnalia”.

139 Aut.: Fol. 415.

140 Aut.: Alchemisterij wordt ook gesofisticeerd en vervalst.

die via de ogen hebben willen leren, onervaren qua deugden[141]. Want zij hebben iets gezien, er vierhonderd uit gemaakt, en aldus door elkander gekletst, leugen en waarheid vermengd, zodat er niets goed in te vinden is.

Weet daarom, dat de hoogste correctie[142] is, dat gij geen geloof schenkt aan roem, tenzij die klaarblijkelijk beproefd is[143].

In het 2e traktaat van het 1e deel zegt hij[144]: De artsenij op zichzelf kan[145] niemand zien, want het is een onzichtbaar iets.[146] Doch het lichaam van de artsenij ziet men, op dezelfde wijze als een ziel in de mens. Daar wordt ook alleen het lichaam gezien, en de ziel niet. Nu zeg ik het hierom, aangezien de artsenij iets anders is dan het lichaam, en de artsenij kan het lichaam treffen. Is de nu bereiding zodanig, dat die twee van elkander gescheiden worden, en het goede wordt gebruikt en het andere verlaten, dan is het niet minder dan dat zonder het lichaam er geen artsenij kan zijn. Want hetgeen ongrijpbaar, onzichtbaar is, als een stem, en toch moet werken, moet door het lichaam zijn werking volbrengen. Daaruit volgt nu, dat er twee lichamen zijn waarin de artsenij woont. En het ene kan ze goed bereiken[147], dat wil zeggen, het grove, dat onder ogen ligt. Bij het andere echter, dat vervolgens gezien wordt, kan ze niet komen. Daarop gebaseerd is nu de aanwijzing, dat de bereiding zo moet geschieden, dat die het onnutte lichaam van nut wordt, et cetera.

Verder zegt hij in het 5e deel van het 4e boek, in het 5e hoofdstuk[148]: De artsenij moet een universele gang door het

141 Mogelijk is bedoeld: ‘eigenschappen’.
142 Aut.: De hoogste correctie.
143 “er werde dann Augenscheinlich probieret”.
144 Aut.: Fol. 38.
145 “mag”.
146 Aut.: Artsenij onzichtbaar.
147 Aut.: Artsenij in twee lichamen.
148 Aut.: Fol. 486. [?, slecht leesbaar].

ganse lichaam hebben en doorschijnen, zoals de zon alle schepselen.[149]

En in het 5e deel in het 8e boek zegt hij[150]: Weet nu, dat wanneer de aard van de zon in de zieken begint te werken, hij de excrementen van het lichaam scheidt die het in de weg liggen en het menen te hinderen. Want let er niet op of de excrementen een uitgang zouden nemen door hun natuurlijke uitdovers[151], want de werking van het element leidt er niets tegen[152], want het moet zich scheiden, opdat de werking volkomen verloopt.

Want op dezelfde wijze kan de zomer zonder het wegsmelten van de sneeuw niet tot zijn effect komen. Alleen door het element vuur wordt datgene bij hem[153] weggenomen, wat aan hem tegengesteld is. Dat wil zeggen, door de zon. Anders zou hij geen vrucht genereren, en ook op deze plek evenmin.

Gij moet hieruit echter niet begrijpen, dat dit aan u door het purgeren wordt aangetoond - waar ik steeds tegen ben -, doch begrijp de werking dusdanig, dat de excrementen zich en niet purgeren. "Want scheiden en purgeren liggen behoorlijk ver uit elkander. Want hierin ligt de fout in het begrip om te purgeren, verteren of op andere wijze te laxeren."

Aldus verder: Wanneer nu de eerste operatie komt, die zich op de derde dag verziekt, weet dan het volgende. Namelijk dat de ervaring zoals de ouden het meldden, moet worden aangehouden. Dus op zodanig wijze uitwendig toe te passen, dat het medicijn er tegelijkertijd net zo inwendig als ook uitwendig is. Net als de zomer, die van binnen naar buiten groeit. En door het uiterlijke wordt wederom verdorven wat hij gemaakt heeft. De vruchten, bladeren en bloemen, en dergelijke, vallen af. Begrijp het dan ook hier zodanig, dat voor

---

[149] Aut.: Artsenij moet zijn als de zon.
[150] Aut.: Fol. 509.
[151] "Emunctoria".
[152] "leidet nichts contrarium". Onduidelijk.
[153] Lees: de zomer.

het verderf van wat naar buiten is geslagen, de oude ervarenheid moet meelopen. Net als de eigenschap van de oude herfst, zo werkt dermate ook de oude ervarenheid. Dezelfde artsenij kent iedereen naar zijn ervarenheid.

In het 3e deel van het 2e boek zegt hij[154]: Zoals gij ziet dat het zich heel veel voordoet dat uit een element op een dag een mineraal tevoorschijn springt, wat normaal nooit vernomen is op die plek, begrijp aldus ook de oorsprong van de ziekten. Op dezelfde wijze als deze zich openbaren, zo openbaren zich ook de navolgende ziekten. Neem er daarom de oorsprong uit. Wanneer gij kunt doorgronden wanneer de tweeslachtigheid[155] wil bloeien, zo weten ook de zweren wanneer ze ontspringen en hoe ze zich laten zien, zodat ook de scheiding geschiedt. Zo betonen zich ook de ziekten. Want als er geen scheiding was, zouden noch goede, noch slechte metalen aan den dag komen. Zo is het ook in het lichaam. Als de scheiding er niet was en er noch gezondheid, noch ziekte zou optreden, zou alles gemengd zijn[156] en niemand zou weten wat het is. De scheiding evenwel toont wat in de samenstelling zit, en waarin het zit. Omdat alle dingen dan ook in de scheiding geordend zijn, is de eerste reden, dat de scheiding moet worden onderkend door een arts[157] die het trouw meent met zijn handwerk, zonder dat hij zijn zakken wil vullen.

In het 2e boek in het 3e traktaat van deze Grote Wond-artsenij, zegt hij in het 8e hoofdstuk, over de werking der tincturen en hun deugden[158]: Aangezien nu de mens onder alle bevattelijke dieren slechts het goud is, en alleen met het goud vergeleken wordt, is het redelijk dat hij als goud beschouwd

---

[154] Aut.: Fol. 247. Fol. 248.

[155] “Zwitter”.

[156] “in der temperatur stehen”. Temperatuur hier kennelijk naar zijn Latijnse oorsprong gebruikt.

[157] Aut.: Een arts moet goed leren scheiden.

[158] Aut.: Fol. 200. De mens moet als goud worden beschouwd en gereinigd.

wordt en ook als zodanig wordt behandeld. Want hieruit volgt, dat zijn onreinheid en onzuiverheid[159] zodanig van hem moeten worden weggenomen, zoals het ook van het goud wordt weggenomen. Waar daarmede geen rekening wordt gehouden, doch men gaat ertoe over door purgeren en siropiferen[160] of klisteren, ongeacht op welke wijze het plaatsvindt om de mens te reinigen, dan is er thans een dwaling en een vergissing in de arts en ook in zijn begrip, maar ook in de zieke. Want deze zuchten nemen de excrementen en de feces[161] weg, en niet het geringe dat de oorzaak vormt van de ziekten. Als voorbeeld:

Er breekt iets af in de mens, als de drie of één[162] uit hem breekt. Dat geeft mij de oorzaak van een ziekte. Het is iets wat niet bij de mens moet zijn en destructie wordt genoemd. Daardoor is er een feces in de mens.[163] Die verzamelt zich alleen door spijs en drank, en heeft een bijzondere aard. Daartoe zijn er nu artsenijen die dienen tegen de destructieve dingen[164], en een ander voor de feces. Nu is er niet minder voor de feces artsenij genoeg voorhanden, en genoeg kunst over hoe men die uit de mens moet verdrijven. Doch tegen de destructieve dingen is niets "gevonden van die dingen en ook nooit bedacht. En dit is het grootste dat er in een gans mens is en ten zeerste te betrachten. Een voorbeeld: Iemand die een open kwetsuur heeft." Wat helpt het dan, wanneer men hem dagelijks purgeert voor de feces[165], en de ziekte wijkt niet van hem. Wat is dat, dat men dagelijks in de [onleesbaar] legt en dronkenschap[166] zijn schade niet herstelt. Wanneer echter datgene beschouwd wordt

---

159 "unflätigkeit".

160 Duidt op de zoete samenstellingen van geneeskrachtige dranken in die tijd.

161 "stercora".

162 Onduidelijk.

163 Aut.: Destructio. Stercus.

164 "destructis".

165 Aut.: NB.

166 "Crapula".

wat hem schade doet, dat is de tinctuur, en die reinigt.[167] Thans is de juiste kuur gevonden, en de andere twee[168] worden verlaten, en als die, welke niet schuldig zijn in de ziekte, onaangetast.[169]

Aangezien daarom de destructie meer te gebruiken is dan de feces, volgt daaruit, dat ook de vernieuwing[170] [171] meer moet worden erkend en bedacht dan het purgeren. Dat is nu de reden waarom ik de vermelde destructies voorgeschreven en voorgehouden heb, met als reden dat het purgeren, klisteren, de onthouding[172], laxeren, siropiferen in de open verwondingen geen kuur vormen. Alleen de tinctuur wordt dan vernieuwd. Wel zou het kunnen gebeuren, dat de natuur zichzelf vernieuwt te bestemder jaren, net zoals de slang en de merel, die zich ook vernieuwen en zichzelf abstineren en purgeren. Een bevordering zou de destructie van de excrementen doen toenemen. Doch zulk een genezing geschiedt vanuit de vernieuwing van de eigen natuur en niet door het purgeren of de onthouding. Het geschiedt echter des te eerder, wanneer de natuur des te beter gevolgd wordt.

Een voorbeeld hebben wij van het kwik[173], dat wonderbaarlijk in zijn uitwerking is. Ziet u: het is er een die de open verwondingen van de Fransen[174] en andere geneest, en dat vanuit de kern. Want wat het doet, doet het vanuit de oorzaak van de wortels, door zijn eigenschap[175] van het purgeren.[176] Het maakt jong. Het keert om. Het vernieuwt. Omdat het aldus

---

[167] Onduidelijk.
[168] Onduidelijk.
[169] Onduidelijk.
[170] “Renovatio”.
[171] Aut.: NB. Vernieuwing.
[172] Mogelijk is bedoeld het afzien van behandeling.
[173] Aut.: Kwik.
[174] Term voor geslachtsziekten.
[175] “Thugend”.
[176] NB. Begrijp het ware kwik.

werkt, geneest het veel. Niet dat daarin een vleesgeworden deugd[177] is. Dit zit in het balsem der natuur. Deze echter vernieuwt het en reinigt die van allerlei troep. Daarom volgt daarop de genezing vanuit de kracht van het natuurlijke balsem, meer dan het kwik, dat daar niet naartoe mag en niet aangenomen wordt, zoals het moet zijn. Het vernieuwt niets, het geneest niets[178], zoals dan in zijn boek over de genezing der Fransen dit verklaard en uitgelegd wordt.

Het is derhalve noodzakelijk dat de tincturen[179] bedacht worden, want deze zijn het, die de mens die geen mens kan zijn, tot mens maken. Dat wil zeggen, een mens die troep en dergelijke in zich heeft, heeft niet de waarde van een gezond mens, en lijkt ook niet op een gezond mens. Hij staat niet op zijn niveau[180] waarop hij behoort te zijn. Wanneer het goud niet zijn niveau heeft, wordt het gepurgeerd, door het antimoon gereinigd. Net zolang, net zo vaak, tot het dat bereikt en op zijn top staat. Zo moet het ook bij de mens plaatsvinden.

Allereerst moet bedacht worden, hoe hoog of laag hij op zijn niveau[181] staat; dan zijn reiniging door antimoonse kracht; en in welke tinctuur die dan gevonden wordt, opdat hij zijn niveau ten hoogste bereikt. Dan is hij gezond is al zijn ledematen.

Niettemin zijn deze niveaus door niemand beschreven geworden, hetgeen een grote dwaasheid is. Doch zo dit te verklaren valt in de archidoxische paragrafen, wordt door mij niets weggelaten, want eens behoort en moet het zo zijn, dat de mens niets onreins in zich heeft. Dat wil zeggen, zoals hierboven vermeld is, zijn er tweeërlei onreinheden[182], namelijk een

---

177 “Virtus incarnativa”.

178 Zojuist is evenwel gezegd, dat het kwik wél geneest. Vermoedelijk is bedoeld dat het kwik initieert, en weliswaar geneest, maar niet vanuit zichzelf, en dat feitelijk alleen de natuur geneest.

179 Aut.: Tincturen.

180 “Grad”.

181 “Grad”.

182 Aut.: Tweeërlei onreinheden in de mens.

gouden, en een door de voeding. Ik spreek hier alleen over de gouden, want net zoals het goud in zichzelf een onreinheid[183] heeft die hem aan niveau kost, en zoals die van hem wordt weggenomen door het antimoon en in een slak wordt ondergebracht, zo is er ook in de mens een dergelijke onreinheid. Het goud eet en drinkt niets. Daarom heeft de mens des te meer ziekte in zich, waarover ik hier niets behandel, doch slechts over de excrementen die - net als in het goud - ook in de mens liggen. Het is er een oorzaak van, dat ik ze mineralen noem, vanwege de gelijkenis en metafoor, en ook qua de schepping te vergelijken, aangezien de mens ook uit de aarde geboren is. Bemerk daarom, aangezien er een soort minerale oorzaak is, dat het u behulpzaam mag zijn om bij de zieke het overvloedige vreten en zuipen[184] uit te roeien, maar kan het ook wel een hinder zijn bij de onthouding en een goede purgering. Waaruit dan goed kan volgen, dat bij zulke minerale ziekten het purgeren en de onthouding behulpzaam kunnen zijn, doch niet doorzetten. De genezing ligt alleen in het mineraal, waaruit voortvloeit, dat zonder minerale artsenij daar niets behandeld kan worden, welke minerale artsenij slechts in de tincturen is, zoals in het antimoon, in het goud, en dergelijke ook in het kwik, et cetera. En wanneer nu de minerale artsenij het zijne volbracht heeft, is het niet nodig om te purgeren, laxeren. De feces en excrementen worden er vanzelf door verteerd en weggenomen. Zo is dus mijn voornemen, aangezien ik door de ervarenheid de vernieuwing en transmutatie[185] heb aangewend, die ik uiterlijk ben tegengekomen in de figuur van de microkosmos, dat dus ook in het gevoelige is, en in de mens volkomen - zoals in het goud -, die deze aard alleen in zich heeft en verder niets gevoeligs meer.[186] Aldus echter is de werking der tinctuur, zoals gij ziet, dat het vuur alle troep uit

183 “unflat”. Ook: ‘troep’.
184 Aut.: Vreterij. Zuiperij. Onthouding.
185 Aut.: Vernieuwing. Transmutatie.
186 Onduidelijk.

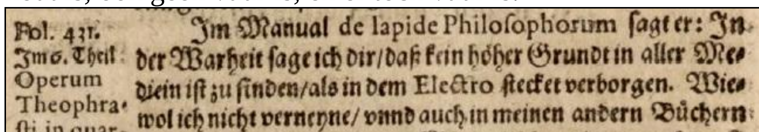
het zuivere purgeert en reinigt. Dat doen dus ook de tincturen.[187] En aangezien in het hout en dergelijke geen zuiverheid is die de mens vormgeeft, verbrandt het. En het goud, dat op de graad niet volmaakt is, wordt door het antimoon geheel weggenomen. Er blijft dus niets achter. Ook is het duidelijk, dat een steen[188] het goud ten hoogste gradeert. Er zit dus ook een steenachtige aard in de tincturen die het ook volbrengt en doet. Alles echter op een dusdanige wijze zoals gemeld is, zoals het vuur de hoogste reiniging is, en ook andere dingen samen met het vuur. De ouden hebben veel over de kunsten[189] geschreven, en het vuur geprobeerd te vinden en van alles ondernomen. Doch niet alleen het vuur, doch daarmede ook de tinctuur. Vuur en tinctuur zijn dus één ding, en zij helpen elkander om de mens te vernieuwen en te reinigen van alle onreine, minerale soort, wezen en slakken, waarin de eerste en hoogste genezing ligt.

In het 5e deel van het 5e boek in het 10e hoofdstuk zegt hij[190]: De artsenij moet in het lichaam als een vuur werken, zoals tot nu toe over de elementen verteld is geworden, en moet dusdanig machtig in de ziekten inwerken, als een vuur inwerkt in een houtstapel. Weet nu, dat gij stelt dat een dosis gevonden wordt zoals men een vuurgewicht vindt, namelijk hoeveel er op een houtstapel hoort om deze te verbranden, of hoeveel vuur op een huis. Neen, men kan het vuur níet wegen. Nu, zie echter, hoe een vonkje vuur genoeg is om een woud te verbranden. Nu is dat vonkje zonder gewicht. Begrijp in die zin ook het toepassen[191] van de artsenij, op dezelfde wijze zoals het vonkje op het hout inwerkt, en zich groot maakt of klein, naar veel ervan. Zo moet gij ook weten[192], dat ge de artsenij dusdanig

---

[187] Onduidelijk.
[188] “cementum”. Onduidelijk.
[189] “in der Artistri”.
[190] Aut.: Fol. 496. [? onduidelijk]
[191] “die administrierung”.
[192] Aut.: Het juiste gewicht, de juiste dosis der artsenij.

moet onderkennen, dat - wanneer gij haar geeft - ze in het lichaam net zoveel wordt als er ziekten in zijn, en weinig, wanneer er weinig ziekten in liggen. Wie zal zulks aan het gewicht bevelen? Niemand, want het behoort de deugden toe. En niet omdat er zovele lichamen zijn of grote gewichten daarvan, dat er daarom vele deugden meelopen, doch bedenk, dat de deugden niet gewogen kunnen worden, en dat ze niet tegen de ziekte op de waag moeten worden gelegd, alsof de ziekte op de ene kant en de artsenij op de andere, en net zo, alsof wanneer er twee verordineerd waren om met elkander te worstelen. De ziekte verlangt er dus niet naar om haar vechtmeester te hebben, doch een vonkje, dat zich versterkt en verzwakt, zoals het vonkje in het stro naar vele ervan groot of klein wordt. Ook hier moet de artsenij naar die plek worden gebracht waar ziekte is, opdat daar artsenij is; zoals waar geen hout is, ook geen vuur is, en er toch vuur is.

Fol. 431. Im 6. Theil Operum Theophrasti in quar-

Im Manual de lapide Philosophorum sagt er: In der Warheit sage ich dir/daß kein höher Grundt in aller Medicin ist zu finden/als in dem Electro stecket verborgen. Wiewol ich nicht verneyne/ vnnd auch in meinen andern Büchern

In het handboek ‘De lapide Philosophorum’[193] zegt hij[194]: “Naar waarheid zeg ik u, dat er in alle medicijn geen hogere grondslag te vinden is, dan die welke in de elektriciteit verborgen zit. Hoewel ik niet ontken en ook in mijn andere boeken vermeldt, dat in andere minerale dingen ook grote heimelijkheden zitten, doch aan langduriger moeite en grote arbeid onderworpen. En ze worden niet gemakkelijk gebruikt, met name door onbegripvollen. Want waar een van hen ermede te maken krijgt, doet hij veel meer schade dan nut.

[193] ‘Over de steen der Wijzen’.

[194] Aut.: Fol. 431. In het 6e deel ‘Operum Theophrasti’, in kwarto te Bazel gedrukt, anno 90.

Om deze redenen valt het niet te loven, dat iedere alchemist[195] zich de geneeskunde toe-eigent, waarvan hij toch geen wetenschap heeft. Er zou hierin gemakkelijk een middel getroffen moeten worden, door hetwelk zulke vermeende artsen geweerd worden, want ik wil zulk een schuld niet dragen, en ook niet diegenen als leerlingen erkennen die de waarheid niet natrekken, doch als opzettelijke bedriegers en smerige vaganten[196] die de ware leerlingen uit de mond stoten en de mensen moedwillig schade doen, en geen enkele zekere en ware kunst achten."

In het 5e deel van het 2e deel in het 19e hoofdstuk, waar hij over het corrigeren van de bedriegerij van de apothekers spreekt, zegt hij[197]:

Wanneer zij vervolgens verderven, moeten zij artsen worden[198], en hun zulk een roem maken. Hij[199] steekt zo vol kunst, als een koe vol hooi. Men moet hun toegeven, dat zij iets kunnen, doch met grote gebreken en onbegrip in de artsenij. Want wie vissen kan koken, is daarom nog geen visser. Die wijn kan drinken, is daarom nog geen wijnboer[200]. Die de druiven kan plukken, is daarom ook nog geen wijnbereider[201]. "Zo is het ook met andere dingen.[202] Ook daarin zit geen betere correctie, want iedereen blijve bij zijn leest. En begrijpt men dit getrouw, dan zal iedereen bevinden, dat hij niet verder moet breken dan in datgene waarin hij is opgevoed."

---

[195] Aut.: Luister hier, gij rondlopende alchemist, en volg Paracelsus. Blijf slechts bij uw handgrepen; werk en houd u niet bezig met hetgeen gij niet kunt.

[196] Rondreizende student of geestelijke in de middeleeuwen.

[197] Aut.: Fol. 431.

[198] Aut.: NB. Verderven maakt artsen.

[199] Onduidelijk.

[200] "Rebenmann".

[201] "Weinzitler". Vertaling onzeker.

[202] Aut.: NB.

Zulks is in het kort aan Paracelsus' voor eenieder ten beste ontleend. Mocht God thans toch willen, dat de aanmatigende, onvervalste, pralerige, afvallige vermeende artsen en lichtvaardige alchemistische landlopers hier Paracelsus volgden, dan zou zoveel ellende bij de zieken niet geschieden en gehoord worden.

God bekere en regere eenieder. Amen.

Bericht waar Theophrastus Para-
celsus zijn kunst vandaan heeft.

Ik geef u het onderricht dat de kunst der artsenij[203] door de gewone mens, de ene na de andere, de ene uit de andere, gevonden is geworden. Sommige met ijver, sommige zonder metgezellen[204]. Terwijl ze toch allemaal geopenbaard zijn, heeft het licht der natuur gewerkt, dat ook aan de hond laat weten dat zijn gelik zijn wonden heelt. Dat geldt ook de menselijke noden. De natuur heeft in haar licht veel geopenbaard aan diegenen, die zich naar het licht der natuur geneigd hebben. En hoewel door de farizeïsche, schrijverige, huichelachtige[205] gleisznerischen artsen dergelijke kunsten in hun hand gebracht zijn geworden, toch is het voor de gewone mens bij hen van geen nut. Op dezelfde wijze zoals Christus zegt over de gewonde in Jericho, wiens naaste de Samaritaan[206] was, hoewel ook de priester en Levieten hem barmhartigheid hadden kunnen bewijzen. Hun was evenwel de genade niet gegeven. Daarom lieten zij de gewonde, want zij konden de gewonde niet helpen. Hij evenwel kon helpen, bij wie het licht der natuur was. Hem had God de genade gegeven. Waar Hij die geeft, daar moet men hem zoeken. Waarmede zoveel gezegd is, als: Waar het licht der natuur niet is, daar wordt niets volbracht. En ook: Waar de geest van God niet is, daar zal niets door de geest geschieden. En wanneer er wonderen en tekens geschieden, moet dat door de pseudo-Christus geschieden, dus ook door het pseudo-woord dat zoveel gesproken wordt. De artsenij moet in haar licht blijven en niet bij de vermeende, verzonnen artsen. Aldus bereiken mij en u velerlei gebeurtenissen van de Samaritanen. Dat

[203] Aut.: Fol. 70. In het 1e deel van de Grote Wondartsenij in het voorwoord, in het 3e traktaat.
[204] “gefehrde”.
[205] “Gleisznerischen”.
[206] Aut.: Lukas, 10.

wil zeggen, van degenen die niet bij het getal der verzonnen artsen staan.

En zoals dan dezen grotendeels in hun kunsten niet gans een ding gebruiken zoals het gebruikt moet worden, doch op dezelfde plek gebreken heeft, draagt de artsenij een grote oefening met zich mee en een lange tijd van de ware scholing. En iedere kunst moet in het bijzonder niet alleen in één zieke worden gevonden, doch in talloze honderden met aanhoudende ijver en goede opmerkzaamheid hoe de natuur verwant en geaard is. Want door zulke veelvoudige bewegingen, oefeningen, opmerkzaamheid, et cetera, leert men dan de natuur onderkennen en hoe ze gebruikt moet worden, en mag de arts handelen en zichzelf als arts erkennen. Zo zijn mij kunsten ten deel geworden door onachtbare lieden, die ook door hen onhandig gebruikt worden. Doch door mijn lange oefening en heen en weer toetsing beroem ik mij erop, dat ik van genoemde kunst een corrector en examinator ben, die ze in hun ware gebruik naar de inhoud van hun vermogen gebruikt en toegepast[207] heeft. En ik ontsla mij van de verzonnen kunst door de vermeende artsen en corrigeer die ook. Zij hebben een groot aanzien verkregen en toch is alles zonder vrucht en nut. Want bij hen is noch oefening, noch genoegzame toetsing, want voor iedere toetsing is een bijzonder aantal zieken nodig. Want er zijn velen die voorschrijven en zich opblazen dat zij de grote kunst kennen. En als zij die het allernodigst moeten gebruiken, heeft het iets geholpen, maar elders weer niet. Zij roepen te vroeg, voordat zij alles genoegzaam getoetst hebben. Het is een vervelend voorschrijven; een voorschrijven voordat het onderzoek voltooid is. Er mag geen kroniek[208] worden geschreven, behalve dan wanneer er van tevoren iets heeft plaatsgevonden. Hoe kan het mogelijk zijn, dat de scribenten genoegzaam zoveel

[207] “gesetzt”.
[208] Mogelijk is het medisch dossier bedoeld.

getoetst[209] hebben als zij voorschrijven. Hadden zij het overdacht, dan hadden zij zich veel woorden bespaard.

Wanneer de genoegzame ervarenheid iets bewijst en aantoont, is het gemakkelijk om het ondeugdzame af te zonderen van de ervaren artsenij, dat wil zeggen, het gezwets waarvan er zoveel is dat de zwetsende kunst niet helpt, doch in hun plaats slechts de beproefde kunst. Het valt mij makkelijk dat ik mijn kunst toets door mijn ervarenheid, hoewel men er zeer over geërgerd is dat ik niets via de scribenten toets[210], want zij noemen mij hovaardig omdat ik meer weet doordat ik mij inspan, dan zij allen nimmer begrepen hebben. Want ik heb wel zóveel ervaren, dat niet het speculeren tot arts maakt, doch de kunst. En kunst is geen speculatie, doch een experiment, door de handen bedacht. Vervolgens behoort daartoe de contemplatie. Dat wil zeggen, acht slaan op de natuur hoe men die moet gebruiken. Dan komt de ervarenheid in die kunst. Die is de meester; niet de barbiers en baders, noch huns gelijken daarin, want de theorie van een arts moet een ervarenheid zijn.

In het 2e deel in het 1e hoofdstuk, van het 1e deel van het 3e traktaat zegt hij[211]: Van kindsbeen af heb ik de dingen uitgevoerd en van goede onderwijzers geleerd, die in de geheimen der filosofie[212] het grondigst waren en de kunsten machtig navorsten. Allereerst Wilhelmus von Hohenheim, mijn vader[213], die mij nooit verlaten heeft. Vervolgens en met hem samen een groot aantal die niet goed te benoemen zijn, met daarbij velerlei geschriften der ouden en der nieuwen van diverse herkomst, die zich zeer de moeite hebben gegeven. Bijvoorbeeld bisschop Scheyt von Settgach, bisschop Erhart en zijn voorouders Von Lavandal, bisschop Niclaus von Yppon, bisschop Mattheus

---

[209] "bewehrt".
[210] Mogelijk bedoelt Paracelsus, dat men graag zou zien dat hij zijn bevindingen publiceert via de charlatans.
[211] Aut.: Fol. 191.
[212] "Adepta Philosophia".
[213] Aut.: Paracelsus' vader.

Schacht, Suffraganius Phreysingensis. En veel abten, als Von Spanheim en dergelijke meer. En veel onder de andere doctoren en dergelijke. Ook zo is een grote ervaring opgebouwd, plus een lange tijd geleden door de vele alchemisten, die in dergelijke kunsten onderzoek hebben gedaan, namelijk de edele en beste Sigmund Fuger von Schwatz, samen met een aantal van zijn gehouden laboranten. Daarom moet niemand zich erover verwonderen, dat er thans zulk een correctie voor ogen staat.

Uit het voorwoord van Theophrastus Paracelsus in het 2e traktaat van het 1e deel van zijn ‘Wondartsenij’.

Iedereen die wil voorschrijven voor het algemene[214] nut en het gebod wil vervullen ‘Gij zult uw naaste liefhebben’, die moet voor alles aan bedenken, dat hij zijn schrijfsel onbevlekt laat met de dingen die niet doorgrond zijn. Want net zomin als een akker vrucht geeft, tenzij hij naar inhoud qua ware noodzaak is ingericht, noch teveel, noch te weinig, geeft ook een schrijfsel net zo weinig vrucht als het buiten zulk een ordening geschreven wordt. Degene die wil voorschrijven en een werk ter hand neemt, moet bedenken dat hij slechts datgene leest wat het werk betreft, en niets anders of extra’s. En waar men twijfelt en ook de basis niet kent, moet men het voorschrijven achterwege laten. Niet alleen hetgeen in de artsenij geschiedt, doch ook in kronieken, in geschiedenissen, in alle andere boeken en ook in de Schrift[215]. Iedereen wil gezien worden, en aldus komen de leugens onder de mensen, die dan de duisternis meer liefhebben dan het licht. Aan u die voorschrijven, wil ik een bericht geven: De Schrift[216] zegt, dat de letter doodt, en de geest levend maakt.[217] Merkt ge nu wat onder de twee, wat de letter en de geest zijn? De geest is datgene wat alleen de waarheid in zich heeft. Wanneer iemand voorschrijft wat alleen de waarheid is, die schrijft niet een letter, doch de waarheid, die de geest is. Die is op zich niet zichtbaar, doch moet opgeschreven worden of door een stem ons bereiken. Het is echter de letter die schrijft,

---

[214] Aut.: Fol. 32 [?, slecht leesbaar]. Paracelsus’ vermaning hoe men boeken moet schrijven.

[215] “der Schrifft”. Zie ook de volgende voetnoot.

[216] “Die geschrifft”. Het gaat hier om geschriften, waarbij niet altijd duidelijk is of een medisch geschrift dan wel de Bijbel bedoeld wordt. Ook de slechte interpunctie en de wisselende schrijfwijze leiden hier mede tot de onduidelijkheid, waardoor de context bepalend moet worden bij de vertaling.

[217] Aut.: 2, Korinthiërs, 3.

hetgeen niet de waarheid is. Wanneer nu iemand iets schrijft wat niet de waarheid is, die schrijft leugens op. Hieruit volgt thans, dat de letter doodt, dat wil zeggen, de gelogen letter. Wanneer daarom iemand wil voorschrijven, beijvere zich om in de waarheid te blijven, opdat hij niemand doodt, want doden is bij verlies van het eeuwige leven verboden.

Neem er een voorbeeld aan, hoe kort de profeten geschreven hebben. De reden is, dat zij de waarheid schreven. Kijk naar de evangelisten, hoe kort die geschreven hebben. Zij hebben slechts de waarheid geschreven die zij uit "de mond der waarheid gezien en gehoord hebben. En zij hebben geen toegift gegeven, geen letter geschreven, behalve datgene wat hun bevolen was. Aangezien wij zulks bij de grootste schrijvers zien die het hoogste goed hebben geschreven, hoeveel temeer moeten daarom wij, die minder schrijven, niet in hun voetstappen treden, en ons niet tot de tijdelijke roem laten verleiden, want hij kan zonder letters niet voleindigd worden.[218] Zo weet ik ook goed", dat Christus gezegd heeft: Wanneer Hij van deze wereld wordt opgeheven, zal Hij ons de Heilige Geest sturen. Die zal ons alle dingen leren. Daaruit leid ik af, dat "Hij ons niet meer zal leren dan hetgeen de waarheid is. Nu is de waarheid met iets kleins te begrijpen, maar de wereldlust moet een lange, brede pracht voeren. Kijk eens naar een parel." Die is zeer klein en van veel meer nut dan veel wagenlasten met rot hout, dat nergens naartoe moet. Al wordt dus ook gezegd dat de Heilige Geest zoveel lang gezwets leert, geloof het niet. Want zou de waarheid in de lengte liggen, dan zou Christus te weinig hebben gesproken. Zulks geef ik hierom te kennen, omdat de artsenij in een gezwets is terechtgekomen, en in een letter, omdat in de artsenij geen enkele basis is, behalve wat zonder gevaar wordt uitgesproken. Mocht ik nu zulke letters van de geest der waarheid willen scheiden, dan wil men mij betichten van dwaasheid, opdat ik hen dan niet slechter kan maken, doch ik moet het aldus laten geschieden. Het is een grote zee waar

---

[218] Onduidelijk.

niemand doorheen kan waden, want wat daarin komt, moet verdrinken. Zij zeggen[219]: Men moet het pareltje niet voor de zwijnen werpen, en wat heilig is, niet aan de honden geven. Daarmede willen zij getoetst hebben dat de waarheid niet geschreven moet worden, en zij zeggen dat terecht. De reden is, dat zij zwijnen zijn. Daarom past hun het pareltje niet, omdat hun motieven en hun letter slechts hieruit volgen, dat men leugens moet schrijven. O wee het verstand van de laatsten. Mag Christus door zijn evangelisten het pareltje en het heilige aan iedereen laten voorschrijven, en het door zijn apostelen aan alle schepselen verkondigen, waarom zal dan de mens Christus, zijn schepper, niet navolgen, daar toch het navolgende geschreven staat: Wie gelooft en gedoopt wordt, wordt zalig.[220] Zo nu de varkens gescheiden worden van diegenen die geen varken zijn, en het niet aannemen[221], waarom zou ik dan niet de waarheid schrijven en mij de varkens afkerig laten maken, daar God toch de leugenaars in de waarheid verblindt?

"Mocht het zo zijn, dat de oude kunst met de mijne grotendeels samenvalt, begrijp het dan zo, dat de artsenij altijd een waarachtige basis heeft gehad, en evenwel door de vermeende artsen vervalst is, en dat het verkeerde gesteld is" in plaats daarvan, met wellicht een weinig waarheid erbij. Zoveel heb ik ervaren waar het verkeerde of haar onder de wol is geslagen, om het gewoonweg uit te roeien. Zou ik dat doen, dan mogen diverse recepten zich met mij vergelijken. Daartoe ook verder, dat ik wel met de ervarenheid mag beweren - en meer ook weet te leren -, waartoe en hoe de artsenij goed is, want het is mij meer en veelvuldig onderhand gekomen. Daarbij mag ik u ook wel onthullen waar ik het beter heb ervaren, en hoe ik ze in deze tijd heb weten te verbeteren. Leer en lees daarom het navolgende recept, opdat gij getrouwelijk wilt handelen jegens uw naaste, zoals ge zoudt willen dat u geschiedt. En bedenk, dat

---

[219] Aut.: Mattheüs, 7.
[220] Aut.: Marcus, 16.
[221] "/ nemens nicht an /". Onduidelijk.

hovaardigheid, pracht, pompeusheid en gezwets niet kunnen helen. Dat kan alleen de kunst, en alleen de kunst in u kan God welgevallen. Verlaat daarom hetgeen tegen de kunst is. Dan kunt ge een ware arts zijn.